

Kafka og konversationsanalyse

En dialog om dialog

Af Søren Beck Nielsen

This paper promotes a dialogue between literary and linguistic studies. I argue that both schools benefit from such a dialogue, and I build my case upon the analysis of an extract from Franz Kafka's novel *Amerika*. The analysis illustrates that conversation analysis' insights regarding conversational organisation in verbal interaction are helpful in order to achieve a deeper understanding of dialogue in fiction. This is possible because literary fiction, to a very large degree, borrows, and artistically uses, the many speech genres of everyday life that conversation analysis has specialised in studying. I argue that conversation analysis may add an interactional perspective to the literary analysis, but I also argue that literary analysis may supplement conversation analysis a holistic perspective with applied possibilities.

Sprog og litteratur i dialog

Udforskningen af sprog og litteratur beriger hinanden. Et solidt kendskab til sprog styrker den litterære læsers fortolkningsevner. Gode litterære fortolkningsevner styrker omvendt bevidstheden om sprogets nuancer, tvetydigheder og udtryksmuligheder. Et godt eksempel er Thomas Bredsdorffs virtuose læsninger af dramaer.¹ Analyserne trækker på *lingvistisk pragmatik*, især sprogbehandlings- og implikaturteori. Gevinsten er meget stærke læsninger, samt udforskninger af hvordan sprogbehandlinger i almindelighed indlejrer skjulte magtinteresser. Denne artikel præsenterer en ny måde hvorpå sprog- og litteraturvidenskab kan supplere hinanden. Som M. M. Bakhtin indsigtfuldt observerede så tidligt som i begyndelsen af 1950'erne, låner litterære skildringer i stort omfang talemåder, eller såkaldte *talegenrer*, fra mundtlige sammenhænge.² De er selvfølgelig særligt nærværende i litterære gengivelser af dialoger mellem personer. Denne artikel foreslår at udnytte talesprogsforskningen til bedre at forstå sådanne mundtlige virkemidler. Omvendt foreslår artiklen også at læsning af litterære skildringer af dialoger kan skabe stof til eftertanke for samtaleforskning. Disciplinen *konversationsanalyse* repræsenterer her samtaleforskning. Analytisk tager artiklen udgangspunkt i en af den slags skildringer som forfatteren Franz Kafka er berømt for, nemlig borgerens frygtindgydende møde med den bureaukratiske systemrepræsentant. Litterære skildringer af sådanne møder er tidligere blevet gjort til genstand for fornemme analyser fra arbejds sociologisk hold.³ Analysen i denne ar-

tikel skal gerne illustrere at navnlig samtaleforskningens indsigter om samtalestrukturering er frugtbar at gå i dialog med. Ikke bare når man læser Kafka, men også når man i almindelighed læser litterære gengivelser af dialoger.

Kafkas sparsomme dialog

Nogle romaner og noveller indeholder store mængder dialog i form af gengivelse af direkte tale. Andre prosaiske tekster indeholder kun lidt dialog til fordel for andre former for gengivelser såsom indirekte tale, dækket direkte tale eller tankestrøm. Umiddelbart forekommer prosaiske tekster med meget dialog mest velegnet til at anvende konversationsanalyse på, mest oplagt naturligtvis drama. Men i det følgende skal vi se at også kun lidt dialog kan være tilstrækkeligt – i dette tilfælde til en udvidet forståelse af borgerens angstprovokerende møde med bureaukraten.

Der er mange eksempler på frygtindgydende møder med bureaukratiske systemrepræsentanter i Kafkas tre romaner *Processen*, *Slottet* og *Amerika*. I alle tre bøger udsættes en uforstående hovedperson hvis for- eller efternavn starter med *K*, for ydmygende og angstprovokerende samtaler med autoritative bureaukrater. Disse bureaukrater udøver magt over borgeren, bl.a. igennem deres måder at stille spørgsmål på. Romanen *Amerika*⁴ regnes almindeligvis for mere optimistisk end de to andre. Den er ufuldendt, så vi kan ikke med sikkerhed vide hvordan den skulle ende, men ifølge Kafkas ven og udgiver Max Brod planlagde Kafka en forsonlig afslutning i modsætning til de to andre romaners tragiske udgange. De bureaukratiske møder som hovedpersonen i *Amerika*, den unge Karl Rossmann der er emigreret fra Tyskland, udsættes for, er da også i hovedreglen en smule mindre truende end eksempelvis dem som hovedpersonen Josef K. udsættes for i *Processen*. Karl Rossmann er modsat Josef K. ikke truet på livet, og når han anklages for ugerninger, er anklagerne ikke totalt uigennemsigtige som de er i *Processen*.

Det tegner faktisk helt lyst for Karl Rossmann da romanen slutter. Det tyder på at hans trængsler med at finde beskæftigelse er overståede. Han optages nemlig i truppen af medvirkende i det absurd store friluftsteater i staten Oklahoma. Dette teater hyrer konstant og uden begrænsninger nye medarbejdere. Tilstrømningen af nye medarbejdere indebærer et omfangsrigt embedsapparat til at visitere nye medarbejdere til passende stillinger. I nedenstående uddrag er Karl Rossmann således blevet slæbt fra kontor til

kontor og interviewes nu af en herre som tilsyneladende arbejder under lederen af Oklahoma Teaters tiende hvervegruppe. Interviewet beskrives således:

»De har været arbejdsløs?« spurgte denne herre først. Dette spørgsmål var, ligesom næsten alle hans øvrige spørgsmål, meget ligetil, helt uden bagtanke, og hertil kom, at svarene ikke blev efterprøvet ved nye spørgsmål. Alligevel vidste spørgeren at give dem særlig betydning, ved at fremsætte dem med store øjne, ved at iagttage deres virkning i foroverbøjet stilling, ved at gentage svarene med sænket hoved og undertiden gentage dem højt; Karl forstod ganske vist ikke, hvad der gjorde ham forsigtig og ængstelig. Det skete flere gange, at han følte trang til at tilbagekalde det allerede givne svar og erstatte det med et andet, som måske ville vinde mere bifald, men han undlod det alligevel altid, da han vidste, hvilket dårligt indtryk en sådan vaklen måtte gøre; desuden var det som oftest ganske uberegneligt, hvilken virkning svarene havde. Ydermere lod det jo til, at hans ansættelse allerede var afgjort, og bevidstheden herom stivede ham af.

Spørgsmålet, om han havde været arbejdsløs, besvarede han simpelt med »ja«. (side 248-49).

Selve udvekslingen imellem de to parter er sparsom. Den rummer et kort spørgsmål og et endnu kortere svar. Men vi erfarer fra fortælleren at i hvert fald spørgsmålsdelen er karakteristisk for interaktionen mellem Karl og denne herre der udspørger ham. I det følgende omtaler jeg udsørgeren som »bureaukraten« fordi han inkarnerer bureaukrattypen der er så signifikant i det kafkask univers. Selve dialogen er altså denne:

B: De har været arbejdsløs?

K: Ja.

Man kunne mene at det er informationerne som bringes efter bureaukratens spørgsmål og før Karls svar, disse overvejelser, ængstelser og reaktioner, der for alvor gør passagen kafkask. Vi erfarer således at bureaukratens spørgsmål – på trods af deres kortfattede og ligefremme stil – fremtræder potentielt farlige. Dette fremgår af oplysningerne som optræder imellem fremsættelsen af bureaukratens spørgsmål, og Karls kortfattede svar. Rækken af oplysninger indledes med fortællerens fortolkning af bu-

reaokratens adfærd. Hans non-verbale adfærd og tendens til at gentage nogle af ordene afslører en højere grad af magtudøvelse end de kortfattede spørgsmål ellers kunne tyde på. Denne fortolkning kan ikke være Karls da det forklares at Karl selv ikke forstod »hvad der gjorde ham forsigtig og ængstelig«. Men perspektivet skifter umiddelbart derefter. Læseren gives nu adgang til Karls oplevelser og erfaringer. Vi opnår indblik i Karls usikkerhed omkring hvordan han mest fordelagtigt kan besvare spørgsmålene; at han vurderer stålsatte svar som de mest hensigtsmæssige; og at han trods alt er betrygget over at være sikret ansættelse i teateret.

Disse to perspektiver: (1) en fortolkning af bureaukratens adfærd som magtfuld og potentielt truende samt (2) et indviet indblik i Karls oplevelser af situationen giver os en indlevelse i det kafkask univers. Vi fornemmer igennem dem systemets magt og borgerens usikkerhed og ængstelser. Dette forhold vil ikke blive behandlet yderligere her i artiklen, den vil primært koncentrere sig om selve dialogen. Det er artiklens ambition at overbevise om at det kan betale sig at udnytte den viden om samtaler som konversationsanalysen tilbyder os, til bedre at forstå selve dialogen, uanset hvor sparsom den måtte være. Lad os starte med at se hvilken slags viden om samtaler konversationsanalysen tilbyder.

Konversationsanalyse

Konversationsanalyse stammer fra Amerika hvor disciplinen blev grundlagt i 1960'erne og rodfæstet i 1970'erne. Grundlæggeren var sociologen Harvey Sacks. Han havde dels en interesse for at studere de måder hvorpå mennesker skaber fælles forståelse, dels en stor ambition om at gøre sociologi til såkaldt *observational science*. Løsningen på interessen og ambitionen var at studere optagelser af autentiske samtaler. Sacks døde selv meget ung i 1975, men konversationsanalyse er siden vokset støt og bedrives i dag i stort omfang i akademiske miljøer rundt om i verden. Der er udgivet tusindvis af konversationsanalytiske publikationer som oplyser om hvordan samtaler er strukturerede, hvilke sproglige formuleringer samtaledeeltagere benytter sig af til at skabe en fælles forståelse af, hvordan samtaledeeltagere kontinuerligt viser hinanden hvordan de forstår hinanden, hvordan samtaledeeltagere optræder i forskellige, ikke mindst institutionelle, sammenhænge etc. Blandt de samtalepraksisser som konversationsanalysen har bidraget med indgående viden om, hører viden om hvordan samtaledeeltagere stiller spørgsmål og leverer svar. Studierne af

spørgsmål og svar bygger alle på autentiske optagelser fra konkrete sammenhænge, og der findes ikke sprogvidenskabelige discipliner som kommer i nærheden af tilsvarende indsigt i spørgsmål og svar.

Spørgsmål og svar bliver i konversationsanalytiske studier analyseret som sammenhængende størrelser. De udlægges som det prototypiske eksempel på såkaldte *turpar*, dvs. enheder af to taleture der følger og betinger hinanden.⁵ I det følgende koncentrerer vi os dog alligevel mest om spørgsmålene. Her skal det indledningsvist siges at det somme tider kan være vanskeligt at afgrænse hvad der er spørgsmål, og hvad der ikke er. Dette gælder ikke bare for forskeren, men også for samtaledeltageren selv. Det forekommer ofte at spørgsmål – ligesom bureaukratens i det ovenstående uddrag – antager rent deklarative former.⁶ I uddraget fra *Amerika* hjælper fortælleren os med at fortolke bureaukratens replik som et spørgsmål (»Dette spørgsmål var, ligesom næsten alle hans øvrige spørgsmål ...«), ligesom vi bliver hjulpet af at Kafka afslutter replikken med et spørgsmålstegn. Konversationsanalytiske studier af spørgsmål må derimod nøjes med at vurdere om ytringer kan kategoriseres som spørgsmål på baggrund af hvordan ytringerne fremsiges (grammatisk og prosodisk), og endvidere på baggrund af hvordan de behandles i det efterfølgende: Responderer samtalepartneren med et svar? Risikoen for cirkularitet er således et grundvilkår man bør være opmærksom på.

I 2010 blev der givet særligt mange svar vedrørende spørgsmål. Her blev der dels udgivet en antologi med titlen "*Why do you ask?*". *The Function of Questions in Institutional Discourse* som indeholder studier af hvordan og med hvilke funktioner og konsekvenser professionelle samtaledeltagere såsom læger, journalister, lærere, sagsbehandlere, sælgere etc. stiller spørgsmål til patienter, politikere, elever, klienter, kunder etc.⁷ Disse studier bekræfter en konversationsanalytisk indsigt af ældre dato, nemlig at spørgsmål bruges til at udføre mange andre sproghandlinger med end bare den kanoniske sproghandling at indhente information.⁸ Spørgsmål kan også bruges til at foretage anmodninger med, rette kritik imod andre, gøre indrømmelser med etc. Dels blev der i 2010 udgivet et særnummer af tidsskriftet *Journal of Pragmatics* som var helliget komparative studier af spørgsmål-svar-praksisser i ti forskellige sprogsamfund. Studierne af spørgsmål på dansk viste at danskerne oftere end sammenlignelige sprogsamfund producerer spørgsmål med interrogativ ordstilling, men at disse spørgsmål samtidig oftere end i sammenlignelige sprogsamfund bliver brugt til handlinger såsom at stille forslag og præsentere tilbud eller anmodninger.⁹

To nyere udgivelser om brugen af spørgsmål er her blevet særligt fremhævet. I det næste afsnit skal vi diskutere en række andre udgivelser for at nærme os en beskrivelse af hvad der kendetegner spørgsmål-svar-udvekslingen i den citerede passage.

Bureaukratens spørgestil

I ovenstående passage fra *Amerika* observerer fortælleren at bureaukraten stiler spørgsmål »meget ligetil«. Denne observation rammer noget centralt i forhold til hvordan spørgsmål og svar kan optræde i mindre formelle situationer end en jobvisitation som den skitserede. På trods af at spørgsmål-svar repræsenterer det prototypiske eksempel på et turpar, og som sådan giver indtrykket af at være en selvstændig enhed, er spørgsmål og svar sædvanligvis indlejret i større sekvenser af talebidrag.¹⁰ Eksempelvis er det ofte tilfældet at spørgsmål i mindre formelle sammenhænge indledes med et præ-spørgsmål (»Har du hørt at ... ?«) eller i nogle tilfælde præ-præ-spørgsmål (»Må jeg lige spørge dig om noget?«).¹¹ Omvendt kan det være kendetegnende for spørgsmål i formelle sammenhænge at de er korte, præcise, velovervejede og falder i en bestemt rækkefølge. Det gælder eksempelvis ofte for de spørgsmål læger stiller patienter når de udreder en lidelse,¹² når advokater krydsforhører vidner, ofre eller anklagede i retssalen,¹³ når personalet på alarmcentraler modtager nødopkald,¹⁴ eller når interviewere udfører standardiserede interview.¹⁵ Bureaukratens spørgestil er altså overvejende professionel og formel snarere end privat og uformel. Ifølge *Den Danske Ordbog* er der to gængse betydninger af ordet *ligetil*. Den første henviser til at en proces kan være simpel, enkel og åbenlys. Den anden henviser til at en person kan være let at omgås, uformel og uhøjtidelig. Her bruges *ligetil* således i førstnævnte betydning.

Fortælleren observerer endvidere at spørgsmålet bliver stillet »helt uden bagtanke«. Det er ikke helt klart hvad dette dækker over. Formodentlig er det en oplevelse af at spørgsmålet er præsenteret uskyldigt og ufarligt, men at svaret kan have store konsekvenser. Blandt de vigtigste karakteristika ved spørgsmål hører at de altid afslører talerens antagelser omkring hvad svaret kan være.¹⁶ Dette gælder især ja/nej-spørgsmål som altid tydeligt vil indicere hvad spørgerens bedste gæt på et muligt svar er.¹⁷ Dette gælder også for bureaukratens ja/nej-spørgsmål. Bureaukratens bedste gæt er at Karl har været arbejdsløs. Det fremgår særlig tydeligt af

spørgsmålets grammatiske design: Det er formet som en fremsættende sætning med subjektet i stedet for verbalet på førstepladsen. Når bureaukratens bedste gæt er at Karl kan tilskrives en stigmatiseret kategori (»arbejdsløs«), er der ikke noget underligt i at Karl modtager spørgsmålet med ængstelse og en følelse af mistro. Man finder den modsatte måde at stille spørgsmål på blandt empatiske læger der taler med patienter omkring livsstilsændringer. Studier af sådanne konsultationer har vist at lægerne benytter sig af såkaldte *optimerede spørgsmål*. Selve spørgsmålet er her formuleret på en måde hvor dets mest oplagte svar samtidig er den socialt set bedste mulighed for patienten.¹⁸ Således vil den empatiske læge spørge »Lever din far endnu?« i stedet for »Er din far død?«. Den slags spørgsmål stiller kaffasker bureaukrater naturligvis ikke.

Fortælleren observerer endelig at bureaukratens spørgsmål ikke bliver »efterprøvet ved nye spørgsmål«. Dette er også centralt, for ofte sker det jo i mundtlig interaktion at en person stiller et spørgsmål og igennem svaret erfarer at spørgsmålet ikke er blevet opfattet efter hensigten. Spørgsmål-svar-turpar efterfølges derfor hyppigt af afklarende sekvenser.¹⁹ Denne systematik udlægges faktisk somme tider som en af de allermest centrale måder hvorpå mennesker etablerer intersubjektivitet, dvs. fælles forståelse;²⁰ *fælles* er nøgleordet, for det er jo ikke bare vigtigt for spørgeren at opleve at blive forstået rigtigt, det samme gælder for svareren. Men den slags bekymrer bureaukraten sig ifølge uddragets fortæller ikke om.

Opsummerende kan vi med konversationsanalysens viden om spørgsmål forklare hvad Karl angiveligt ikke selv kan, nemlig hvad der gør ham »forsigtig og ængstelig«. Det skyldes at bureaukraten stiller spørgsmål som er 1) formelle, 2) uempatiske og potentielt stigmatiserende og 3) uopfulgte.

Karls måde at svare på

Karl svarer jo bare »ja«. Kan man analysere sprogligt på noget så diminutivt? En ren indholdsanalyse ville fokusere på at Karl underordner sig autoriteten og undertrykker trangen »til at tilbagekalde det allerede givne svar og erstatte det med et andet, som måske ville vinde mere bifald« af angst for »hvilket dårligt indtryk en sådan vaklen måtte gøre«. Men en konversationsanalytisk informeret analyse vil hæfte sig ved at Karl svarer såkaldt *præfereret*, dvs. i overensstemmelse med de forventninger der

ledsager spørgsmålets udformning. I en indflydelsesrig artikel²¹ fremsætter Harvey Sacks den dristige påstand at alle spørgsmål præfererer bestemte svar, og at de fleste af dem præfererer et »ja«. Det sidste, siger han, kan man på et overfladisk niveau konstatere på baggrund af simple optællinger der viser at der produceres flere positive end negative besvarelser på spørgsmål. På et dybere niveau kan man analysere sig frem til at det forholder sig sådan ved at afdække hvilke anstrengelser samtaledeltagere gør sig for at undgå negative besvarelser. Et af eksemplerne fra hans optagelser lyder:

A: That where you live? Florida?

B: That's where I was born.

Person A præsenterer i form af et ja/nej-spørgsmål sit bedste gæt på hvor person B bor, nemlig Florida. Det gør B ikke, vedkommende bor i Californien. Men alligevel undlader B en eksplicit negativ besvarelse. Dette, og en lang række andre tilsvarende eksempler, fortolkes som udtryk for en *preference for enighed*. Præferencen for enighed er sidenhen dokumenteret i andre sammenhænge, bl.a. at når en person foretager en vurdering gennem sproget (»Fed film!«), så er den præfererede respons en tilsluttende og helst entusiastisk vurdering (»Ja, den var fantastisk!«).²² Det er karakteristisk at enigheden skal falde hurtigt. I passagen fra *Amerika* ved vi ikke hvor lang tid der går fra bureaukraten stiller spørgsmålet, til Karl leverer det bekræftende svar. Men vi fornemmer at det falder hurtigt fordi Karl forsøger at undgå at udvise »vaklen«. Konversationsanalytiske studier oplyser os om timingens vigtighed. Hvis en invitation, et forslag eller et tilbud præsenteres interrogativt (eller deklarativt for den sags skyld), og modtageren tøver blot en brøkdal af et sekund med en positiv besvarelse, hører afsenderen denne tøven som foregribende et afslag eller afslørende for en ulyst.²³

Der ligger med andre ord en stor magt i at stille spørgsmål, især ja/nej-spørgsmål fordi de udstikker stærke begrænsninger for besvarelsen. Samtaledeltagere kan selvfølgelig omgå at besvare et ja/nej-spørgsmål med enten »ja« eller »nej«. Uddraget ovenfor viser én måde at gøre det på, en anden er at tilpasse svaret diverse omstændigheder ved at tilføje et element der begynder med »men«.²⁴ Men det kan være temmelig omstændeligt, og den overordnede tendens er at ja/nej-spørgsmål bør besvares med det »ja« eller »nej« som spørgsmålets udformning præfererer.²⁵ I Karls tilfælde erfarer vi at han besvarer spørgsmålet »simpelt med 'ja'«. Dette

»simpelt« antyder at han havde lyst til at svare noget andet og mere. Men som sagt forklares det med at han gerne vil undgå at udvise »vaklen«. Desuden nævnes det at det som oftest er »ganske uberegneligt, hvilken virkning svarene havde«. Dette er selvfølgelig karakteristisk for det kafkaske univers; selv det bedste forsvar mod absurde anklager kan ende med kun at medføre nye problemer for den anklagede. Endelig antydes det at Karl godt tør indrømme sin tidligere arbejdsløshed fordi »hans ansættelse allerede var afgjort, og bevidstheden herom stivede ham af«.

Karls overvejelser – hvis man ellers kan stole på fortællerens indsigt i dem – forklarer hvorfor han svarer som han gør, ud fra et *kognitivt* perspektiv. Konversationsanalysen der tilføjes i denne artikel, kan hjælpe med at forklare hvorfor han reagerer som han gør, ud fra et *interaktionelt* perspektiv. Det er vel at mærke et interaktionelt perspektiv som på samme tid kan oplyse om den beskrevne situations institutionelle karakter og også kan række ud over den. Hvis vi går ud fra at fortællerens kognitive indblik er korrekt, og at Karl indrømmer arbejdsløsheden uden at have lyst til det, er hans »ja« udtryk for at han føjer en autoritet. Det gør han jo også i dette eksempel. Han gør det ved at svare som man skal på et diskret ledende spørgsmål, og bureaukraten udnytter sin beføjelse til at få Karl til at gøre indrømmelser netop ved at stille ledende spørgsmål. Men det at besvare et ja/nej-spørgsmål på en præfereret måde finder vi også i alle mulige forskellige sprogbrugssituationer. Derved opnår vi indsigt i det som Bakhtin fremsynet, som nævnt, med begrebet *talegenrer* observerede før litteraturen med postmodernismen for alvor blev inspireret af mundtlige former som de eksempelvis fremtræder i Dan Turèlls værker.²⁶ Indsigten er at litterære skildringer er opbyggede af konventionaliserede og praksisrelaterede sprogbrugsformer fra det sociale liv – i alle dets afskygninger, og derved når vi tilbage til artiklens udgangspunkt.

Afsluttende

Litterære skildringer låner udtryksformer fra den »virkelige« sprogbrug til at skabe betydninger, etablere genkendeligheder hos læseren, tildele de fiktive personer relationer med hinanden, udfordre disse relationer etc. Mange af udtryksformerne er samtaleforankrede, og når nu konversationsanalysen lever af at forsøge at forstå og beskrive disse, forekommer det næsten som en forsømmelse ikke at lade konversationsanalyse og litterær analyse indgå i dialog med hinanden.

Artiklen har forsøgt at demonstrere hvordan den litterære analyse kan bruge konversationsanalysen som ét af dens redskaber. Jeg vil slutte af med omvendt fortegn og overveje hvordan konversationsanalysen kan lade sig informere af den litterære analyse. Samtaleforskning lever under det grundvilkår at analytikerens ikke har adgang til samtaledelegerens indre overvejelser. Forskeren kan *forsøge* at sikre sig en slags adgang ved at interviewe personerne bagefter (vha. såkaldte retrospektive interview) eller studere personernes vaner og generelle tankemønstre (vha. etnografiske metoder). Konversationsanalysens metode består i at være så opmærksom som muligt på små detaljer i selve udvekslingen der er kommunikativt betydningsfulde. Modsat samtaleforskningen har den litterære analyse ofte adgang til de fiktive personers indre overvejelser. Godt nok er det i et varierende omfang, og endvidere er det med udgangspunkt i en konstrueret situation. Men de gode fortællinger, deriblandt Kafkas, rummer ikke bare dyb indsigt. De rummer genkendelighed i et sådant omfang at vores personligheder bliver til med dem, og at vores livsforløb forstås i lyset af dem.²⁷ Den litterære analyse kan således supplere konversationsanalysen med helhedsforståelser af vigtige samtalsituationer.

Et af de afprøvede områder hvor sådanne helhedsforståelser kan supplere samtaleforskningen, er de konkrete anvendelsesmuligheder i læge-patient-kommunikation. Der er blevet foretaget konversationsanalytisk forskning af læge-patient-kommunikation i meget stort omfang.²⁸ Men det kan være vanskeligt at omsætte sådanne studier til anvendelig viden, eksempelvis som råd til sundhedsprofessionelle. Det skyldes for det første – paradoksalt nok – at studierne er meget detaljenære. De omhandler hvordan aktørerne reagerer på hinandens bidrag i meget specielle situationer, og egner sig derved dårligt til generelle råd. Det skyldes for det andet at studierne er begrænsede til hvad deltagerne selv giver udtryk for, om end sådanne udtryk kan fremanalyses selv når de er endog meget subtile. I Amerika har lægen og litteraten Rita Charon udviklet disciplinen *narrativ medicin*. Denne tilgang forsøger gennem litterære analyser af sygdomsoplevelser at oplyse sundhedsprofessionelle om hvilke følelser patienter og pårørende gennemlever,²⁹ og der rapporteres om held med at omsætte denne indsigt til professionel praksis.

Man kunne ønske at sagsbehandlere, visitatorer, ansættelsesudvalg etc. tilsvarende deltog i litterære analyser af passager som den fra Kafkas *Amerika*. Forhåbentlig har denne artikel vist at sådanne litterære analyser med fordel også kan gøre brug af konversationsanalyse.

Noter

1. Bredsdorff, Thomas: *Magtspil. Samtalen i teatret – samtale med teatret – europæiske familiestykker*. Århus 1988.
2. Bakhtin, Mikhail: *Speech Genres & Other Late Essays*. Austin, Texas 1986.
3. Beck Jørgensen, Torben: *Magtens spejl. Myndighed og borger i skønlitteraturen*. København 1986.
4. Der henvises her og i det følgende til udgaven fra 1995, Søren Gyldendals Klassikere.
5. Schegloff, Emmanuel A. og Sacks, Harvey: Opening Up Closings. I: *Semiotica*, VIII, 4, 1973, ss. 289-327.
6. Pomerantz, Anita: Telling my side: »limited access« as a »fishing« device. I: *Sociological Inquiry*, 50, 1980, ss. 186-198.
7. Freed, Alice F. og Ehrlich, Susan (red): »Why do you ask?«. *The Function of Questions in Institutional Discourse*. Oxford, 2010.
8. Schegloff, Emmanuel A.: On some questions and ambiguities in conversation. I Atkinson, Maxwell & Heritage, John (red.): *Structures of Social Action. Studies in Conversation Analysis*, ss. 28-52. Cambridge 1984.
9. Heinemann, Trine (2010). The question–response system of Danish, i: *Journal of Pragmatics* 42, 10, ss. 2703-2725.
10. Schegloff, Emmanuel A: *Sequence Organization in Interaction. A Primer in Conversation Analysis*. Cambridge, 2007. Volume 1. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
11. Schegloff, Emmanuel A: Preliminaries to Preliminaries: ‘Can I ask you a question’, *Sociological Inquiry* 50, 3-4, 1984, ss. 104-152.
12. Frankel, Richard: Some Answers About Questions in Clinical Interviews, i: Morris, G. H. og Chenail, Ronald (red.): *Talk of the Clinic. Explorations in the Analysis of Medical and Therapeutic Discourse*, ss. 233-257. Hillsdale, New Jersey, 1995.
13. Atkinson, Maxwell og Drew, Paul: *Order in Court: The Organisation of Verbal Interaction in Judicial Settings*. London, 1979.
14. Zimmerman, Don: The interactional organization of calls for emergency assistance, i: Drew, Paul og J. Heritage, John (red.): *Talk at work. Interaction in institutional settings*, ss. 418-469. Cambridge, 1992.
15. Maynard, Douglas, Houtkoop-Steenstra, Hanneke, Schaeffer, Nora Cate, Zouwen, Johannes van der (red.): *Standardization and Tacit Knowledge: Interaction and Practice in the Survey Interview*. New York, 2002.
16. Heritage, John: Questioning in Medicine, i: Freed, Alice og Ehrlich, Susan (red): »Why Do You Ask?«. *The Function of Questions in Institutional Discourse*, ss. 42-68. New York, 2010.
17. Pomerantz, Anita: Offering a candidate answer: An information seeking strategy. *Communication Monographs*, 55, 1988, ss. 360-373.
18. Boyd, Elisabeth og Heritage, John: Taking the Patient’s Medical History: Questioning During Comprehensive History Taking, i: Heritage, John og Maynard, Douglas (red.): *Communication in Medical Care: Interactions between Primary Care Physicians and Patients*, ss. 151-184. Cambridge, 2006.

19. Schegloff, Emmanuel A: Some Sources of Misunderstanding in Talk-in-Interaction, i: *Linguistics* 25, 1987, 201-218.
20. Schegloff, Emmanuel A: Repair After Next Turn: The Last Structurally Provided Defense of Intersubjectivity in Conversation, i: *American Journal of Sociology*, 97, 5, 1992, ss. 1295-1345.
21. Sacks, Harvey: On the preferences for agreement and contiguity in sequences in conversation, i: Button, Graham og Lee, John R. (red.): *Talk and Social Organization*, ss. 54-69. Clevedon, 1987.
22. Pomerantz, Anita: Agreeing and disagreeing with assessments: some features of preferred/dispreferred turn shapes, i: Atkinson, Maxwell og Heritage, John (red.): *Structures of Social Action. Studies in Conversation Analysis*, ss. 57-101. Cambridge, 1984.
23. Davidson, Judy: Subsequent versions of invitations, offers, requests, and proposals dealing with potential or actual rejection, i: Atkinson, Maxwell og Heritage, John (red.): *Structures of Social Action. Studies in Conversation Analysis*, ss. 102-128. Cambridge, 1984.
24. Thøgersen, Jacob og Beck Nielsen, Søren: Ja men nej og nej men ja. Når man hverken be- eller afkræfter ja/nej-spørgsmålets antagelser. Eller: Det fuldt udfoldede »nja«, i: Hovmark, Henrik, Sletten, Iben Stampe og Gudiksen, Asgerd (red.): *I mund og bog. 25 artikler om sprog tilegnet Inge Lise Pedersen*, ss. 337-350. København, 2009.
25. Se også: Raymond, Geoff: Grammar and Social Organization. Yes/No Interrogatives and the Structure of Responding, i: *American Sociological Review*, 68, 2003, ss. 939-967.
26. Smedegaard, Anne: Mundtlighed som læsenøgle til postmodernistisk litteratur, i: *Dansk Noter* 2, 2007, ss. 23-29.
27. Dette er væsentlige pointer i den *narrative psykologi*. Se bl.a. Bruner, Jerome: *At fortælle historier i juraen, i litteraturen og i livet*. København, 2004.
28. En oversigt kan ses i: Beck Nielsen, Søren: Konversationsanalyse af lægepatient samtaler. Status, overblik og muligheder, i: *Nydanske Studier* 38, ss. 10-37.
29. Charon, Rita: *Narrative Medicine. Honoring the stories of illness*. Oxford, 2008.